

A bírálóbizottság értékelése

Sashalmi Endre a mai magyarországi történeti ruszisztika egyik meghatározó képviselője, aki eddig számos jelentős tanulmányával bizonyította, hogy kiváló ismerője a 17–18. századi orosz történelemnek. Az akadémiai értekezésként benyújtott munkája logikusan összefoglalja az eddigi kutatásait. Óriási mennyiségű ismeretanyagot rendszerez építve arra a tapasztalatra, amelyet az európai (különösen a kelet-európai) államfejlődés hosszú távú folyamatainak szakavatott elemzőjeként szerzett.

Az értekezés tárgya a trónutódlásnak és a hatalom isteni eredetének oroszországi kapcsolata a Romanovok trónra kerülése és Nagy Péter halála (1613–1725) közötti időszakban, európai összehasonlításban. Egy igen összetett esztörténeti tradíció rekonstrukcióját hajtja végre, következtetései megalapozottak és meggyőzőek. A disszertáció egyik célja, hogy szemléltesse az írott és a képi források között meglévő szoros kapcsolatot. Alaposan vizsgálja a trónöröklés problematikáját a 17. századi Oroszországban. A cári hatalom ideológiai megerősítésének oka a 17. század második felében Alekszej cár és Nyikon pátriárka konfliktusa volt, de a szerző rámutat egy másik tényező jelentőségére is az ideológiában, az oszmánokkal való erőteljesebb konfrontáció szerepére. Foglalkozik annak a kritikus időszaknak a legitimációs elvekkel kapcsolatos fejleményeivel, amely Fjodor cár kijelölt utód nélküli halála és I. Péter hatalmának megszilárdulása között V. Iván és I. Péter kettős cárságának és Szofja régensségének jegyében telt el. A disszertáció legkiérleltebb része az, amelyben az I. Péter uralkodásának 1696 utáni éveiben végbement „ikonográfiai forradalmat” és az isteni jogalappal és örökletességgel foglalkozó fontos, főként Feofán Prokopovicshoz és Pjotr Safirovhoz köthető szövegeket veszi szemügyre. Az írásos források mellett kiemeli, hogy a szimbolika átalakításában kulcsszerepe volt Nagy Péter 1705-ös szimbólumkönyvének, melynek címlapját a nemzetközi szakirodalomban először elemezte ikonográfiai szempontból, de rámutat arra is, hogy a szónoklatok és a metszetek mellett hiba lenne alábecsülni az ikonok szerepét Péter alatt a trónöröklés és az isteni jogalap terén. Péter nem mondott le az ikonokról sem, mint az ideológia tradicionális médiumáról. A régi és új médiumok alkalmazása alapvető szerepet játszott abban, hogy az önálló női uralkodás jogát megalapozza. Erre tett kísérletet Szofja is korábban. Ami nem sikerült Szofjának, Alekszej cár törvényes leányának, az sikerült Katalinnak, a litván parasztlánynak, Péter második feleségéneként.

Sashalmi Endre értekezése méltó módon koronázza meg a sokéves kitartó kutatómunkát. A szöveg fő pozitívuma a hatalmas anyag feldolgozása és rendszerezése, az újszerű, az írott és az ikonográfiai forrásokat együttesen bemutató megközelítés. Az isteni jogalap és az örökletesség alapelveinek szöveges és képi megformálásaira koncentrálnak igényesen és összességében igen meggyőzően szemlélteti a 17–18. századi orosz hatalmi ideológia folyamatosságát és átalakulásait, amelyen belül kiemelendő a péteri „nyugatosodás” új perspektívában történő (és a kontinuitásokra tekintettel lévő) bemutatása.

Szerencsés lett volna, ha Sashalmi Endre a historiográfiai fejezetben markánsabban mutatta volna be saját kutatási eredményeit. Hasonlóképpen célszerű lett volna a módszertani ismertetőben is megírni a véleményét. Az értekezés kiadása esetén a bizottság javasolja a szöveg koherensebbé tételét és a bibliográfiai hiányosságok kiküszöbölését.

Sashalmi Endre értekezésének tudományos értékéhez nem férhet kétség. A disszertáció jelenlegi formájában megfelel az MTA doktora cím elnyerésével kapcsolatos elvárásoknak.